ILMIY AXBOROT

UDK: 811512133 **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss1/a165**

UMUMIY TAQIQLOVCHILAR VA ULARNING KOMPONENTLARI

ОБЩИЙ ЗАПРЕТ И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИЕ

GENERAL PROHIBITION AND ITS COMPONENTS

Qobilova Nargiza Sulaymonovna[1], Hojiyeva Marjona To‘lqinovna[2]

[1]Qobilova Nargiza Sulaymonovna – Buxoro davlat univesiteti, ingliz tilshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi, Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD.

[2]Hojiyeva Marjona To‘lqinovna – Buxoro davlat univesiteti, Ingliz tilshunosligi kafedrasi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada taqiqlash kategoriyalariga oid umumiy taqiqlovchilarning ingliz tilida ifodalanishi, ularning inkor buyruqlaridan farqlari haqida ma’lumot berilgan. Maqolada umumiy taqiqlovchilar transformatsion va qiyoslash metodlaridan foydalangan holda tahlil qilingan. Zamonaviy ingliz tili foydalanuvchilari maqolada berilgan taqiqlash ma’nosini bildiruvchi imperativlar orasidagi ma’no farqlari, umumiy taqiqlovchilar va ularning zamon predikatlari bilan birga qo‘llanilganda ma’no farqlari kabi tahlillardan foydali ma’lumot sifatida foydalanishlari mumkin.

Аннотация

В этой статье представлена информация об англоязычном выражении общих запретов, относящихся к категориям запретов, и их отличиях от приказов об отказе. В статье общие ингибиторы проанализированы с использованием трансформационных и сравнительных методов. Современные англоязычные пользователи могут счесть полезной информацию приведенный в статье анализ различий в значении между императивами, обозначающими значение запрета, и различиями в значении, когда они используются вместе с общеупотребительными запретительными наклонениями и их временными сказуемыми.

Abstract

This article provides information on the English language expression of general prohibitions relating to categories of prohibitions and how they differ from negative orders. In the article common prohibitions are analyzed using transformational and comparative methods. Modern English-speaking users may find the article's analysis of the differences in meaning between the imperatives denoting the meaning of a prohibition and the differences in meaning when used in conjunction with the common prohibitive moods and their tense predicates useful.

Kalit so‘zlar: *umumiy taqiqlovchilar, direktivalar, inkor imperativlari, haqiqiy imperativlar, surrogat imperativlar, fe’lsiz ko‘rsatmalar.*

Ключевые слова: *общий запрет, директивы, отрицательные императивы, реальные императивы, суррогатные императивы, невербальные директивы.*

Key words: *general prohibition, directives, negative imperatives, real imperatives, surrogate imperatives, non-verbal directives.*

KIRISH

Olimlar dunyo tillarida taqiqlashning tipologik tadqiqotlari salbiy morfemalarning og'zaki affikslar, erkin morfemalar yoki hatto fe'l shakllari sifatida paydo bo‘lishi mumkinligini aniqladilar. Ushbu tadqiqotlar qimmatli ma'lumotlarni o‘z ichiga olgan bo‘lsada, ularning mazmuni tavsifiy bo‘lib qolmoqda va taqiqlashga oid nazariy ma’lumotlar bilan cheklangan. Ingliz tilida taqiqlovchilar turli xil bo‘lishi mumkin va taqiqlash turli xil ko‘rinishida ifodalanadi. O‘zbek tilida esa taqiqlovchi deb ataladigan kategoriya mavjud emas. Ammo taqiqlash ma’nosini bildiruvchi strukturalar turli xil ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Biz maqolamizda ingliz tilidagi umumiy taqiqlovchilar zamon predikatlari bilan qanday qo‘llanilishi, ingliz tilidagi taqiqlovchilar kategoriyasiga mansub strukturalar o‘zbek tilida darak gaplar, inkor imperativlari va majhul nisbatdagi gaplar orqali ifodalanishi mumkinligini aniqladik. Tadqiqotimizning maqsadi taqiqlash ma’nosi turli strukturalarda, xususan umumiy taqiqlovchilar ko‘rinishida qanday darajada o‘zgarib borishini aniqlashdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Maqolada Michael Donovan, Richard Hudson, Rodney Huddleston, John Searle va Rafaella Zannuttini kabi tilshunos olimlarning ilmiy tadqiqot ishlari va maqolalaridan foydalanildi. M.Donovan umumiy taqiqlovchilarning tuzilishlari haqida fikrlar yuritgan bo‘lsa, R.Hudson taqiqlash ma’nosining gerundiylar vositasida ifodalanishi aqida fikrlar yuritgan. Shuningdek, R.Zannuttini

ingliz va roman-german tillar oilasiga mansub bo‘lgan tillarda taqiqlash ma’nosini ifodalovchi vositalarni tahlil qilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Inkor qilish orqali taqiqlashning so‘nggi tipologik tadqiqotlari sintaksisning ayrim parametrlarini o‘z ichiga oladi va inkor qilingan gaplarning asosiy sintaktik tuzilishida isbotlanishi mumkin bo‘lgan parametrik o‘zgarishlarga qaratilgan. Biz imperativlarga oid adabiyotlardan “taqiqlovchi” atamasini tanladik, va uni qo‘shimcha ravishda quyida ko‘rsatilgan konstruktsiyalarga qo‘lladik. Ingliz tili va o‘zbek tilida turli shakldagi taqiqlovchi konstruksiyalar mavjud bo‘lib, ularning aksariyatini odatda ommaviy belgilar yoki e'lonlarda ko‘rish mumkin. Masalan, inkor buyruqlari sanalmish “Chekmang”, “Gapirmang”, ingliz tilidagi “Don’t go out!” va hokazolar. Biroq, **umumiy taqiqlovchilar** deb ataladigan yangi atamalar ham mavjud. Masalan:

a) No smoking in the room!

b)No jumping on the deck!

c) No visitors after 10 p.m!

Ushbu konstruksiyalarning inkor buyruqlardan (masalan, “Chekmang!”) farqi shundaki, ular buyruq morfologiyasini olmaydilar, 2- shaxs va zamon shaklidagi bosh fe’lga ega emaslar. Asosiy fe'lning yetishmasligi yuqoridagi misollarda aniq ko‘rinadi. Bu yerda “tashrif buyuruvchilar”ga faoliyat sirtda ifodalangan hech qanday ochiq fe'lsiz taqiqlangan. Bundan tashqari, inkor umumiy taqiqlovchilar bilan qabul qilinadigan shakl salbiy imperativlardagi "no" dan farqli ravishda ‘’not" dir. Bu shuni ko‘rsatadiki, umumiy taqiqni bildiruvchi “no” shunchaki tarkibiy inkorning misoli emas, chunki ingliz tilidagi tarkibiy inkor shakl "not"dir.[10]

Searle **direktiva**(ko‘rsatmalar)larni "so‘zlovchining tinglovchini biror narsa qilishga undashga urinishlari" deb ta'riflaydi va shuning uchun salbiy ko‘rsatmalar aksincha, tinglovchini biror narsa qilmaslikka urinishdir.

Yuqoridagi misollar kabi umumiy taqiqlovchilarning talqini

shundan iboratki, ular ushbu nutq kontekstidagi shaxslarning bir qismidan farqli o‘laroq, nutq kontekstidagi hamma uchun qo‘llaniladi.

Bu faqat tinglovchiga tegishli bo‘lgan standart imperativlardan farq qiladi. Umumiy taqiqlar majburiy ravishda universal manzilga ega bo‘lib ko‘rinadi.

Masalan:

"Hech kim divanga sakrashi mumkin emas"

yoki "Hech kim divanga sakramaydi!"

Zannutini “umumiy ta’qiqlovchi” atamasini bir nechta ilmiy asarlarida kiritgan. Huddleston va Pullum ham asarlarida “fe’lsiz ko‘rsatmalar” atamasini yuqoridagi kabi misollar yordamida eslatib o‘tadi. Ammo ikkala olim ham strukturasiga oid tahlillar taqdim etmaydi, shunchaki “fe’lsiz ko‘rsatmalar”ning mavjudligini eslatib o‘tadi. Seiss esa (2008) bosh ot sifatida gerundiylar bilan ifodalanadigan umumiy taqiqlovchilarning mavjudligini ta'kidlaydi.[11] Masalan:

No swimming!

No jumping!

Olima ularni "No+ DET-ing" tipidagi gerundiylar deb ataydi, lekin "No +

oddiy ot" kabi taqiqlovchilar mavjudligini rad etadi. Masalan:

“No sharks!"

“No tigers!

Hudson, shuningdek, "No + gerund clause" deb ataladigan hodisaning mavjudligini eslatib o‘tadi va gerundiylar uchun aralash nominal va og'zaki xususiyatlar haqida bahs yuritadi. Ushbu holatlarning har birida ularni tahlil qilishda asosiy e’tibor gerundiy atamasining qo‘llanilishidir.[12]

Buyruqlar (taqiqlovchi buyruqlar) va zamon predikatlari ayrim tillarda zamon bo‘lmasligi mumkin bo‘lgan konstruksiyalardir. Imperativda zamon bor yoki yo‘qligini aniqlash uchun haqiqiy buyruq va surrogat buyruqni farqlash kerak (Rivero 1994). **Haqiqiy imperativlar** boshqa har qanday og'zaki paradigmadan farq qiladigan fleksiyalar yordamida ifodalanadi. Biroq ba’zi tillarda

[10] Donovan, Michael. General Prohibition: A New Type of English Imperative. University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics.2018

[11] Zanuttini Raffaella.” Negation and Clausal Structure: A Comparative Study of Romance Languages”. Oxford University Press.1997

[12] Hudson Richard. “Gerunds without phrase structure. Natural Language and LinguisticTheory. 21:579–615. 2003.

alohida buyruq kelishiklari bo‘lmaydi, balki uning o‘rniga to be, indikativ yoki infinitiv fe’l shakllari bilan bir xil bo‘lgan imperativlar mavjud. Bular **surrogat imperativlardir**.[13] Bunday imperativlar vaqt o‘rnini bosuvchi buyruq gaplarda bo‘ladi, lekin to‘g‘ridan to‘g’ri buyruq mayli bilan ifodalangan ta’qiqlovchi buyruqlarda emas. Agar inkor va zamon o‘rtasida kuchli bog‘liqlik mavjud bo‘lsa, u holda bu bog’liqlik inkor va haqiqiy imperativ o‘rtasidagi munosabatda aks etishini kuzatishimiz mumkin. Buni biz umumiy ta’qiqlovchilar va zamon predikatlarini olgan ta’qiq ma’nosiga ega bo‘lgan gaplar misolida ko‘rib chiqamiz.

Searlening fikricha umumiy taqiqlovchilar ko‘rsatma beruvchi nutq aktidir. Umumiy taqiqlovchilarda zamon predikatining mavjud emasligi yo‘naltiruvchilik bilan bog’liqdir.[14] Zamon predikati mavjud bo‘lganda, ta’qiq kimga yo‘naltirilganligini anglash mushkul. Masalan:

a) No smoking in the room is allowed!

b)No jumping on the deck is permitted!

c) No visitors after 10p.m are acceptable.

Yuqoridagi jumlalar 1-misolda berilgan jumlalar bilan deyarli bir xil, ammo "ruxsat berilgan"(is allowed yoki sinonimlari) predikati qo‘shilgan. 2-misoldagi taqiqlarning har biri mos ravishda 1-misoldagi variantlari (No smoking in the room! No jumping on the deck!) bilan taxminan bir xil ma'noga ega. Biroq, ikkala variantdagi jumlalari o‘rtasida sezilarli pragmatik farq bor. Birinchi misoldagi gaplar so‘zlovchi tomonidan qo‘shimcha to‘g’ridan to‘g’ri ta’qiq ma’nosiga ega. Shu tariqa, “No smoking in the room!" to‘g’ridan to‘g’ri buyruq bo‘lib, ma'ruzachi dunyoning manzarasi to‘g'risidagi bilimlarni shunchaki kontekstda yetkazyapti. Ikkinchi misoldagi ko‘rsatmalardagi indikativ kontekstga to‘liq mos keladi va harakat taqiqlanganligi haqidagi ma'lumotni kim tomonidan aniq ko‘rsatmagan holda befarqlik bilan yetkazadi. Birinchi misoldagi gaplar bayonotga emas, taqiqlovchilarga qo‘shimcha ko‘rsatma kuchini qo‘llab-quvvatlovchi dalillardir, lekin ikkinchi misoldagi jumlalar taqiqlovchilarni emas, balki bayonotlarni bekor qilish imkoniyatidan kelib chiqadi. Umumiy taqiqlarni bekor qilish mumkin emas, chunki quyidagi misollarda ko‘rsatiladigan shakllaridan farqli ravishda ular yo‘naltiruvchi nutq aktlaridir:

a) No jumping on the deck is allowed, but we’re going to do it anyway.

b) No jumping on the deck! But we’re going to do it anyway.

3b misolda buyruq mayli mavjud va u yaqqol ifodalangan. Lekin 3a misolda buyruq mayli yo‘q va bu misollarda mayllar taqiqlash kimga yo‘naltirilganinga ko‘ra farqlanadi. Bu farqning o‘zagi shundan iboratki, b misoldagi gapning taqiqlovchi qismida zamon predikatning yo‘qligi imperative mayl mazmuni qo‘shilgan semantik kuch tufayli to‘g’ridan to‘g’ri buyruq sifatida o‘qishga undaydi. Bunday holat darak gap hisoblangan 3a misolda sodir bo‘lmaydi. Shunday ekan 3b misolda buyruq kayfiyati 3a misoldagi jumladan ko‘ra kuchliroq. Chunki unda buyruq mayli mavjud va u yaqqol ko‘rinib turadi. Umumiy qilib aytganda zamon predikatining mavjudligi gapni buyruq maylidan shunchaki darak gapga aylantiradi va bunday gaplarda taqiq ma’nosi kamayadi. Biroq shuni unutmaslik kerakki, ikkala holatda ham harakat taqiqlanyapti.

XULOSA

Biz taqiqlash kategoriyasida aynan umumiy taqiqlovchining ishlatilishiga va ularning boshqa taqiqlash shakllaridan leksik jihatdan qanday farq qilishiga e’tibor beryapmiz. Yuqoridagi misollar va barcha tahlillardan kelib chiqib biz quyidagi xulosaga keldik:

-ingliz tilidagi taqiqlovchilar kategoriyasiga mansub strukturalar o‘zbek tilida darak gaplar, inkor imperativlari va majhul nisbatdagi gaplar orqali ifodalanishi mumkin;

- Umumiy taqiqlovchilar o‘tgan zamon qo‘shimchalari bilan mos kelmaydi;

-Umumiy taqiqlovchilarga to‘g'ridan to‘g'ri ijobiy qarama-qarshilik yo‘q;

-Umumiy taqiqlovchilarga zamon predikati qo‘shilsa, taqiq ma’nosi kuchsizlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Kobilova, N. S. (2016). LITERARY INTERPRETATION OF SOCIAL PSYCHOLOGY IN THE NOVEL" MARTIN EDEN". World science, 4(3 (7)), 52- https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25619815 [Qobilova, N. S. (2016). “MARTIN EDEN” ROMANIDA IJTIMOIY PSIXOLOGIYANING ADABIY SHARHI. Jahon fani, 4(3 (7)), 52- https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25619815]

[13] Huddleston Rodney and Geoffrey Pullum. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge University Press. 2002.

[14] Searle, John R. “A classification of illocutionary acts.” Language in Society, pp. 1-23. Xrakovski, 1976.

2. Donovan, Michael. GENERAL PROHIBITION: A NEW TYPE OF ENGLISH IMPERATIVES. University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics.2018.

[Donovan, Maykl. UMUMIY TAQIQ: INGLIZ IMPERATIVLARINING YANGI TURI. Pensilvaniya universiteti tilshunoslik bo‘yicha ishchi maqolalari.2018]

3. Hudson Richard. “GERUND WITHOUT PHRASE STRUCTURE. NATURAL LANGUAGE AND LINGUISTIC THEORY. 21:579–615. 2003. [. Hudzon Richard. “FRAZEMA TUZILISHISIZ GERUNDLAR. TABIIY TI VA LINGVISTIK NAZARIYA. 21:579–615. 2003 yil]

4. Huddleston Rodney and Geoffrey Pullum. THE CAMBRIDGE GRAMMAR OF THE ENGLISH LANGUAGE. Cambridge University Press. 2002. [Xaddlston Rodni va Jefri Pullum. IINGLIZ TILINING KEMBRIDJ GRAMMATIKASI. Kembrij universiteti matbuoti. 2002 yil.]

5. Searle, John R. “A CLASSIFICATION OF ILLOCUTIONARY ACTS.” Language in Society, pp. 1-23. Xrakovski, 1976. [Searle, Jon R. “ILOKUTSION AKTLAR TASNIFI”. Jamiyatdagi til nashri, 1-23-betlar. Xrakovskiy, 1976 yil.]

6. Zanuttini Raffaella.” NEGATION AND CLASUAL STRUCTURE: A COMPARATIVE STUDY OF ROMAN LANGUAGES”. Oxford University Press.1997. [Zanuttini Raffaella”. INKOR VA KLAZUAL TUZILMALAR: ROMAN TILLARINI QIYOSIY O‘RGANISH”. Oksford universiteti nashriyoti.1997]